

УДК 75.052 (477)"191/193"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2019.06.1551>

БОЙЧУКІЗМ ЯК СПЕЦИФІЧНЕ ВИРАЖЕННЯ ЯВИЩА УКРАЇНСЬКОГО АВАНГАРДУ

Анна ПУЗИРКОВА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8183-7731>

магістр живопису, здобувач
кафедри теорії і історії мистецтв НАОМА;
МВДУК (Музей видатних діячів української культури),
зав. наук. відділу по вивченню
життя і творчості М. Старицького,
вул. Саксаганського, 97, 01032, Київ, Україна
e-mail: annapr82@gmail.com

Мета статті полягає у дослідженні відповідності явища бойчукізму авангардним процесам в українському та європейському мистецтві 1910—1930-х років, задля чого *поставлене завдання* порівняння визначення бойчукізму в працях провідних дослідників бойчукізму і авангарду, а також зіставлення основних положень школи Михайла Бойчука з ключовими засадами авангардного мистецтва. *Об'єктом* дослідження є мистецтво бойчукізму періоду 1910—1930-х років, *предметом* дослідження — авангардні аналогії в творчості митців цього напрямку. Для досягнення мети в публікації застосовуються *методи* порівняльного та формально-стилістичного аналізу, що дає змогу провести широке та різнобічне дослідження явища бойчукізму на фоні авангардних напрямків в мистецтві першої третини ХХ століття.

За *результатами* дослідження підкреслено особливість бойчукізму як специфічного прояву українського авангарду, що вирізнило послідовників Михайла Бойчука як у зіставленні з європейським, так і з російським авангардом.

Ключові слова: український авангард 1900—1930-х років, школа Михайла Бойчука, бойчукізм, візантизм, неовізантизм, неопримітивізм, експресіонізм, модернізм.

Anna PUZYRKOVA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8183-7731>

Master of Painting, applicant of the Department of Theory and History of Art NAOMA.

MVDUK. Head of the Department for the Study of Life and Work of M. Staritsky,

Str. Saksaganskogo, 97. Kyiv, 01032

e-mail: annapr82@gmail.com

BOYCHUKISMAS SPECIFIC MANIFESTATION OF THE UKRAINIAN AVANT-GARDE PHENOMENON

Introduction. In art studies that devoted to the period of Ukrainian avant-garde art of 1900—1930s, a significant place is given to the phenomenon of Boychukism, which was accompanied by development of the most radical artistic manifestations of time: Cubo-Futurism, Suprematism and Constructionism. The scientific works of Y. Kravchenko, S. Bilokinia, O. Ripko, L. Sokoliuk and other were devoted to creative activities of Mykhailo Boychuk and students of his school.

Problem Statement. At the same time, all issues and questions that are still controversial or, conversely, are neglected, include the question of position of the Boychukists' movement in the context of the avant-garde phenomena of art of 1900—1930s, and the definition of the search of Boychukists such as B. Sedliar, I. Padalka, O. Pavlenko, S. Nalepynska and others as avant-garde.

Purpose. In order to study the creative activities of Boychukists in the publication, the following task was set: using the comparative approach to analyze and compare main manifestations of the art of Boychukists with the artistic movements of classical avant-garde, to analyze the definitions of Boychukism in scientific works of leading researchers of the Ukrainian artistic avant-garde such as D. Gorbachov, O. Fedoruk, M. Mudrak and others.

Methods. The study relies on the methods of comparative analysis and formal and stylistic analysis.

Results. The results of the study focused on the common features and differences between the creative activities of the followers of Mykhailo Boychuk in the context of manifestations of European Modernism and avant-garde, emphasizing the feature of Boychukism as specific manifestation of the Ukrainian avant-garde that distinguished it, both in relation to the European and Russian artistic avant-garde, and the possibility to consider some manifestations of Boychukism in the context of avant-garde art was defined.

At the same time, taking into account the fundamental differences between the basics of Boychukism and the classical avant-garde of 1900—1930s, foremost the definition of Boychukism corresponds to the search for Modernism, which included both radical avant-garde and impressionistic, expressionistic and primitive type of artistic explorations.

Conclusion. Different directions of activities of the representatives of Boychukism, their interaction with artistic movements of the avant-garde of 1900—1930s and creative activities of individual artists require further research and thorough analysis.

Keywords: Ukrainian avant-garde of the 1900—1930s, school of Mykhailo Boychuk, Boychukism, Byzantinism, Neo-byzantinism, Neo-primitivism, Expressionism, Modernism.

Вступ. Явище бойчукізму та діяльність окремих представників школи Михайла Бойчука є однією з провідних тем у дослідженні українського мистецтва періоду авангарду і з роками не втрачає своєї актуальності. В той же час питання щодо приналежності бойчукізму до авангардних рухів і досі лишається дискусійним, враховуючи відмінності ідейної і художньої платформи між бойчукізмом та класичними авангардними рухами 1900—1930-х років.

Однією з найфундаментальніших праць з історії школи Михайла Бойчука до сьогодні є видання Я. Кравченка «Школа Михайла Бойчука. Тридцять сім імен» [1]. Життя та творчість Михайла Бойчука та його послідовників, а також взаємодію бойчукістів із авангардними мистецькими явищами висвітлено в численних наукових працях та публікаціях, зокрема: С. Білоконя, Л. Соколюк, Д. Горбачева, М. Мудрак, О. Ріпко, О. Федорука, О. Кашуби-Вольвач, М. Шкандрія, О. Лагутенко, В. Сусак, В. Бури-Мацапури, Л. Ковальської, О. Майданець-Баргилевич, О. Ковальчука.

Мета статті полягає у дослідженні відповідності явища бойчукізму авангардним процесам в українському та європейському мистецтві 1910—1930-х років, задля чого *поставлене завдання* порівняння визначення бойчукізму в працях провідних дослідників бойчукізму і авангарду, а також зіставлення основних положень школи Михайла Бойчука з ключовими засадами авангардного мистецтва. *Об'єктом* дослідження є мистецтво бойчукізму періоду 1910—1930-х років, *предметом* дослідження — авангардні аналогії в творчості митців цього напрямку. Для досягнення мети в публікації застосовуються *методи* порівняльного та формально-стилістичного аналізу, що дає змогу провести широке та різнобічне дослідження явища бойчукізму на фоні авангардних напрямків в мистецтві першої третини ХХ століття.

Основна частина. Традиційним вираженням українського авангарду в образотворчому мистецтві першої третини ХХ ст. стає кубофутуризм, на долю якого припадає переважна більшість художніх пошуків митців цього періоду. Та, поряд із творчістю Олександри Екстер, Олександра Богомазова, Казимира Малевича, Василя Єрмілова, Бориса Косарева, Олександра Хвостенко-Хвостова та інших представників цього напрямку, в українському мистецтві 1910—1930-х років особливе місце посідає творчість

Михайла Бойчука та його послідовників, чиє художнє вираження стає водночас і парадоксальним явищем в українському авангарді, і його особливим вираженням в європейському контексті.

За своїм визначенням авангардизм в мистецтві є тенденцією заперечення історичної традиції, спадкоємності, експериментальним пошуком нових форм і шляхів в мистецтві. У той же час, незважаючи на свій принциповий антагонізм до традицій художньої культури, має свої витоки у надрах модерну. Для представників авангардного мистецтва, незалежно від національності та творчої індивідуальності, через відрив від історичної традиції характерне загальне прагнення до «визволення форми» [2]. Митці-авангардисти знаходились у безперервному пошуку нових форм, що роблять авангард одним з найсуперечливіших і бунтарських напрямків образотворчого мистецтва [3, с. 7].

За час розвитку бойчукізму авангардне мистецтво в Європі та на українських теренах проходить такі етапи як експресіонізм, кубізм, футуризм, орфізм, супрематизм, зазвичай менш акцентовані вортіцизм та неопластицизм, дадаїзм, сюрреалізм [4]. Однак, не можна говорити про якісь безпосередні взаємовпливи та взаємозапозичення, хоч українські, російські та інші європейські митці в час зародження авангардизму часто працювали пліч-о-пліч, зокрема у Парижі.

Найвиразнішими авангардними рухами європейського модернізму як у теорії, так і в художньому вираженні, стають футуризм та дадаїзм. В українському та російському авангарді, де митці зосереджуються переважно на пошуку нових форм, радикальним ідеям нового мистецтва відповідали кубофутуризм та супрематизм Казимира Малевича.

Якщо аналізувати художні рухи початку ХХ ст., то найближчою до бойчукізму з усіх авангардних напрямків видається кубістична стилістика, адже вона виявляє багато тотожних рис у своєму пластичному вираженні з візантійським іконописом. Кубістичну виразність можна бачити в специфічній неопримітивістській стилізації в творах бойчукістів. Безумовно, сам Михайло Бойчук був добре знайомий з кубізмом, адже в цей час перебував у Парижі з групою молодих художників, які і склали школу «Renovation Byzantine», що мала на меті відродження візантійського мистецтва на українському ґрунті. В 1910 р. у паризькому «Салоні незалежних» відбулася виставка митців цієї

школи, що мала гучний успіх [5]. Тож неовізантизм, як не дивно, зароджується саме у Парижі.

Імовірно, справив враження на розвиток творчості Михайла Бойчука і набізм, адже, як зазначає відома дослідниця творчості бойчукістів Людмила Соколюк, художня система набідів була пов'язана насамперед з нестанковими формами мистецтва. Їх приваблювали настінний живопис, книжкова ілюстрація, сценографія, плакат, художня тканина, вітраж. П. Серюзьє та М. Дені, викладачі Академії Рансона, яку відвідував Михайло Бойчук, втілювали свої принципи і в релігійному малярстві [6, с. 24]. Справді, деякі паралелі між творами Поля Серюзьє: «Збір яблук», «Очікування біля колодязя», «Єва зриває яблуко» та творчістю бойчукістів можна прослідкувати, та, безумовно, в художньому вираженні бойчукістів значно більше власної індивідуальної виразності, ніж будь-яких запозичень.

Також у своїй публікації «Черты экспрессионизма в творчестве представите лей школы Михаила Бойчука» дослідниця окреслює паралелі між творчістю Михайла Шехмана, Софії Налепинської-Бойчук, Івана Падалки, Олександра Довгаля, Василя Седяра з художньою виразністю німецького експресіонізму [7]. Аналогії в графічній творчості цих митців із експресіоністичною виразністю підтримують й інші дослідники, зокрема Ольга Лагутенко у своїй праці «Українська графіка першої третини ХХ століття» [8].

Сприйняття бойчукізму від початку насправді не було однозначне, як в рідній для Бойчука Галичині, де аскетичний візантизм входив в антагонізм із процвітаючою сецессією, так і за кордоном. Французький поет і критик польського походження Гійом Аполінер залишив відгук на творчість цього нового художнього явища — неовізантизму Михайла Бойчука, тодішнього стипендіата Андрія Шептицького. В своїй публікації присвяченій «школі, що відроджує візантизм» критик зазначив, що школа складалася з невеликої групи митців, тим не менш завойовувала все більше прихильників. Це були радикально налаштовані молоді люди, чий ще недосконалі творіння поєднувалися з канонічними живописними витворами, створенням яких керував Бойчук [9]. Як відомо, Аполінер не був прихильником неовізантистів, що видно з тональності його відгуків, в той же час серед інших молодих українських митців, поруч із Олександром Архипенком, він звертає найбільшу увагу саме на бойчукістів.

Серед іншого, видатний поет і критик зазначає, що молоді художники бойчукізму прагнули до збереження недоторканими традиції релігійного живопису України, в чому вони досягли успіху. В той же час вони недовідали вправні, аби підпорядкувати подібній стилістиці сучасні персонажі. Тож коли вони зображують пана з пристебнутим комірцем, незважаючи на всі зусилля, весь візантизм зникає і залишається лише невірний живопис українських художників, яким слід зайнятися вивченням сучасного мистецтва, більш різнобічного і в цілому більш складного, ніж золоті ікони українських церков [9]. Цю правду, слід зауважити, що всі виставки авангардистів традиційно опинялися під вогнем критики, однак тут має місце коментар саме захисника авангардних пошуків у мистецтві.

Зацікавлення Михайла Бойчука церковним живописом підтримувалось ще з боку його львівського вчителя Юліана Панькевича, який, як і деякі інші представники галицької художньої інтелігенції тих років, вбачав у старому релігійному мистецтві України витоки нового художнього стилю [10, с. 5]. У 1908 р. митець прибув до Парижа, одночасно з Олександром Архипенком та значною кількістю російських та українських митців «першої хвилі». Якраз незадовго до цього, у 1904 році, тут відбулася виставка французьких та європейських примітивів і експозиція російського мистецтва в Осінньому салоні, організована С. Дягілевім, з ретроспекцією від ікони до пластичних експериментів М. Ларіонова та Н. Гончарової [11, с. 8]. Тож в цей час існувала і певна цікавість як до неопримітивізму, так і до переосмислення іконопису.

Для вивчення історії зародження руху цікавою є публікація львівської газети «Діло» «Візантизм» (1910), що, цитуючи Михайла Бойчука, підкреслює його зацікавлення народною спадщиною: «... Артист мусить бути ремісником-творцем... Ми маємо невичерпні джерела зразків у іконах, мозаїках, фресках, архітектурі, різьбі, скульптурі, вирізуванні, вишиванках, гончарстві, вибійках, писанках, килимах і т. д. Це є наші неоціненні скарби, у котрих є вже увесь синтез малярства національного, синтетично-українського» [12].

Сам Михайло Бойчук, звертаючись в тому ж 1910 році до митрополита Андрея Шептицького, зауважує: «Я дійшов до переконання, що не досить спостерігати явища в природі, вони мусять бути вхоплені у форму зсумовану (синтетичну) і угрунтовані

на спостереженнях поколінь і традиційному спадку» [1, с. 256]. І далі: «Але для нас найбезпосереднішою є доба візантійська, тому ставимо її собі за взір» [1, с. 257]. Тож сам митець підкреслює традиційність витоків та суті свого мистецтва.

Один з провідних дослідників українського авангарду Дмитро Горбачов у своєму виданні 1996 року «Український авангард 1910—1930 років» відносить явище бойчукізму до неопримітивістів, а їх, в свою чергу, до експресіоністів [13]. Графічні твори С. Налепинської-Бойчук, О. Павленко, І. Падалки, В. Седляра і справді сповнені експресіоністичної виразності. В той же час дослідниця українського авангарду Джо-Енн Берни Данзкер у своїй відомій публікації «Авангард та Україна» [14] оминає бойчукізм, говорячи про неопримітивістів в українському авангарді. Більшість дослідників, говорячи про бойчукізм, акцентуються на історії руху та його представниках, особливостях їх творчого методу, оминаючи питання приналежності до авангардного мистецтва.

Мирослава Мудрак у своєму фундаментальному дослідженні «Нова генерація і мистецький модернізм в Україні» визначає бойчукізм як один з різновидів примітивізму, поруч із примітивістами кола Марії Синякової, осередку Красної Поляни [15, с. 111], та як одного з гігантів українського модернізму, поряд із Василем Єрміловим [15, с. 114]. В той же час, зазначається різке несприйняття бойчукізму з боку панфутуристів — найрадикальніших представників українського авангардного руху. Перший номер панфутуристичного видання «Катафалк мистецтв» у воївничому дусі італійського футуризму декларував мистецтво як старе і гниле, тож бойчукісти і панфутуристи уособлювали полярні погляди на розвиток художньої форми. Ця теза цілком протилежна напрямку, в якому скеровував учнів Михайло Бойчук, зазначаючи як головне — навчити учнів спочатку розуміти справжнє мистецтво, а вже потім пристосувати його для служіння широким масам у повсякденному житті та навіть у побуті [6, с. 76].

Олександр Федорук також визначає творчість самого Михайла Бойчука як того, хто знаходився на «вищій стадії неопримітивізму» [16]. Відомий дослідник розглядає діяльність бойчукістів в єдиному контексті явища українського авангарду, характеризуючи школу Михайла Бойчука і як національний ана-

лог європейського експресіонізму [16]. При цьому, аналізуючи творчість представників школи Михайла Бойчука, слід враховувати велику кількість втрачених творів як самого майстра, так і його учнів, що значно ускладнює дослідження творчості окремих митців у контексті тих чи інших авангардних впливів.

Бойчукізм, що зародився в Галичині, свого розвитку і поширення отримав вже у Києві, де історія руху і завершилася трагічним чином. В період 1918—поч. 1930-х років Михайло Бойчук долучився до заснування та викладання в Українській академії мистецтв, де митець отримав можливість зреалізувати ідеї своєї майстерні монументального живопису. Навчання в майстерні Михайла Бойчука базувалося на засадах його власної художньо-педагогічної системи, що передбачала поєднання принципів колективної роботи з власною творчою манерою учнів, застосування досягнень майстрів минулого, вивчення та аналіз класичної спадщини, зокрема через копіювання зразків [17]. За спогадами учениці Михайла Бойчука, самостійно виготовлялися ґрунт та темперні фарби [18]. Відбувалися відрядження студентів до бібліотек та музеїв, провадилися екскурсії до храмів Києва та Чернігова [5].

Тож як зіставити подібні ідеї Михайла Бойчука та його послідовників з явищем авангарду в образотворчому мистецтві 1910—1930-х років? З авангардизмом Михайла Бойчука єднає відмова від пануючої класичної академічної системи навчання, пошук нових форм та технік, участь у виробничому русі. Бойчукісти відверто не виступають проти авангардних рішень. Так, Василь Седляр, натхнений прикладом художників-баухазівців з Дессау, що поєднували мистецтво та виробництво, шукаючи вихід мистецьких формальних досягнень у побут, надихається ідеєю нового «світового мистецтва пролетаріату» [6, с. 90]. В той же час форми та техніки запозичуються бойчукістами зі стародавньої, зокрема і національної традиції, що робить бойчукізм своєрідним явищем, яке вирізняє специфіку саме українського модернізму і авангарду, міцно закоріненого на власному підґрунті.

Говорячи про авангард в мистецтві першої третини ХХ-го сторіччя слід враховувати і те, що це мистецтво ідеї і форми. І ідея не поступається формі за значущістю. Не випадково мистецтво радикального авангарду має літературно-художнє вира-

ження. Іноді лише завдяки декларативності можна зрозуміти значущість специфічних художніх проявів часу. Митці авангардисти також не були байдужі до суспільного життя, що особливо проявилось в експресіоністів та дадаїстів, в їх виразно протестному дусі. Це також вирізняє мистецтво бойчукістів у контексті авангардного мистецтва 1910—1930-х років, адже вони не розглядають свої творчі пошуки в подібній площині, хоч на деякій час і впливаються в революційний авангард.

У художній виразності європейські авангардисти насправді також запозичують народні традиції, але шукають натхнення в виразності африканської пластики корінних народів далеких Австралії та Океанії, в той час як українські, а також і російські художники-авангардисти опрацьовують форму на рідному підґрунті. Фовізм та кубізм дали їм своєрідний поштовх, аби наново відкрити ритміку та мальовничість традиційного іконопису та народної культури. В авангарді вони переслідують передусім завдання формотворення, на противагу авангардним проявам виразного соціального протесту. Бойчукісти, в свою чергу, йдуть далі вглиб часів, опрацьовуючи під впливом кубістів та примітивістів аскетичні витвори візантійського іконопису, Джотто, Чімабуе. Таким чином, крокуючи паралельно з авангардистськими рухами, бойчукізм, тим не менше, зберігає свою власну виразність та теоретичні засади, які не можна назвати авангардними в повному сенсі, але й не можна заперечити їхню причетність до авангардного художнього вираження.

В той же час в окремих творах можна бачити виразні авангардні риси. Такими є «Урна» Оксани Павленко 1931 року та деякі твори Охріма Кравченка, зокрема «Старий млин» 1930 року, в яких митець відходить від візантизму в бік відчутно авангардного мистецтва — кубізму та кубофутуризму.

Явище бойчукізму стало не лише найпарадоксальнішим в історії українського, а також і європейського авангарду, але й найтривалішим за часом. Фактично рух бойчукістів існував з 1910 до середини 1930-х років, що було великим проміжком в історії авангардних рухів, які або швидко вичерпували себе, або перероджувалися. Рух бойчукістів, враховуючи їх пластичні пошуки, безумовно належить до одного з проявів модернізму в образотворчому мистецтві, відрізняючись, в той же час, від авангарду в

загальноєвропейському контексті, відсутністю теоретичної платформи у вигляді брошур чи маніфестів, радикального художнього вираження, активної протесанної суспільної позиції.

Співвідношення витоків творчості бойчукістів із авангардними процесами відповідного часу порівнює і дослідниця Віта Сусак у публікації «Паризький період Михайла Бойчука», розглядаючи зародження бойчукізму як український прояв загальноєвропейського модерну. Серед іншого, дослідниця зауважує, що авангардні «пріоритети» — абстракція чи наближення до неї, чиста форма — ніколи самі по собі не хвилювали бойчукістів. В тому числі через достатню віддаленість авангарду національної проблематики, що стала основним чинником формування мистецьких ідей Михайла Бойчука [19].

Висновки. Враховуючи фундаментальні розбіжності в ідеї та виразності авангарду в європейському мистецтві з творчістю послідовників Михайла Бойчука, вочевидь, не є можливим сприймати бойчукізм як один з рухів художнього авангарду в мистецтві 1910—1930-х років в класичному розумінні. В той же час окремі твори школи Михайла Бойчука можуть розглядатися як відповідні до експресіонізму та неопримітивізму. Явище бойчукізму стало виразним специфічним проявом українського авангарду, що вирізнило його як в західноєвропейському, так і в російському контексті.

Враховуючи дискусійність питання щодо приналежності явища бойчукізму до авангарду в образотворчому мистецтві 1910—1930-х років, перспективними є подальші дослідження як специфіки руху, так і творчості окремих його представників у контексті цілісного розуміння українського та європейського авангарду.

1. Кравченко Я.О. *Школа Михайла Бойчука. Тридцять сім імен*. Київ: Майстерня книги: Оранта, 2010. 400 с.
2. Власов В.Г., Лукина Н.Ю. *Авангардизм. Модернизм. Постмодернизм: Терминологический словарь*. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2005. 320 с.
3. Рычкова Ю.В. *Энциклопедия модернизма*. Москва: ЭКСМО Пресс, 2002. 224 с.
4. Richard R. Brettell. *Modern Art 1851—1929. Capitalism and representation*. Oxford university press, 1999. 258 с.
5. Ковальчук О.В. Митець, педагог-новатор (До 120-річчя від дня народження М.Л. Бойчука). *Українська*

- академія мистецтва: дослідницькі та наук. метод. праці. *Наук. збірник*. Київ: НАОМА, 2005. Вип. 13. С. 250—263.
6. Соколюк Л. Михайло Бойчук та його школа. Харків: Видавель Савчук О.О., 2014. 386 с.
 7. Соколюк Л. Черты экспрессионизма в творчестве представителей школы Михаила Бойчука. *Русский авангард 1910—1920-х годов и проблема экспрессионизма*. Ред. Г.Ф. Коваленко. Москва: Наука, 2003. С. 326—339.
 8. Лагутенко О.А. Українська графіка першої третини ХХ століття. Київ: Грані-Т, 2006. 260 с.
 9. Асеева Н. Ю. Выступления украинских художников авангарда во Франции 1910—1920-х годов. *Русский авангард 1910—1920-х годов в европейском контексте*. Москва: Наука, 2000. С. 133—143.
 10. Соколюк Л.Д. Бойчукізм і проблема стилю в українському мистецтві першої третини ХХ століття: *Перепринт*. Київ: НМК ВО, 1993. 48 с.
 11. Ріпко О.О. Бойчук і бойчукісти, бойчукізм: *Каталог виставки*. Авт. ст. та упоряд. О.О. Ріпко. Львів, 1991. 86 с.
 12. Михайло Бойчук. Візантинізм. *Українські авангардисти як теоретики та публіцисти*. Упорядники: Д. Горбачев, С. Папета, О. Папета. Київ: Тріумф, 2005. С. 97—98.
 13. Горбачев Д. *Український авангард 1910—1930 років: Альбом*. Авт.-упоряд. Д.О. Горбачев. Київ: Мистецтво, 1996. 400 с.
 14. Birnie Danzker J.A. Jassenjawsky I., Kiblitky J. Die Avantgarde und die Ukraine. *Avantgard & Ukraine*. Munchen: Klinghard & Biermann, 1993. С. 13—41.
 15. Мудрак М. «Нова генерація» і мистецький модернізм в Україні. Київ: РОДОВІД, 2018. 288 с.
 16. Федорук О. Українській авангард. *Перетин знаку: у 3 кн. Кн. 1: Історія та теорія мистецтва*. Постаті. Народна творчість. АМУ, ІПСМ. Київ: Вид. дім А+С, 2006. С. 9—68.
 17. Майданець-Баргилевич О. Михайло Бойчук — засновник національної школи монументального мистецтва. *Українська академія мистецтва: дослідницькі та наук. метод. праці. Наук. збірник*. Київ: НАОМА, 2005. Вип. 12. С. 313—324.
 18. Буря-Мацапура В. Спогади про моїх учителів М. Бойчука та С. Налепинську-Бойчук. *Українська академія мистецтва: дослідницькі та наук. метод. праці. Наук. збірник*. Київ: НАОМА, 2005. Вип. 13. С. 52—57.
 19. Сусак В. Паризький період Михайла Бойчука. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтва*. Харків: ХДАДМ, 2005. Вип. 9. С. 96—110.
 - Vlasov, V.G., & Lukina, N.Y. (2005). *Avant-gardism. Modernism. Postmodernism. Terminological Dictionary*. Saint-Petersburg, Russia: ABC-Classics [in Russian].
 - Rychkova, Y.V. (2002). *Encyclopedia of Modernism*. Moscow: EKSMOPress [in Russian].
 - Richard, R. Brettell. (1999). *Modern Art 1851—1929. Capitalism and representation*. Oxford university press.
 - Kovalchuk, O.V. (2005). Artist, Pedagogue-Innovator (To the 120th anniversary of M.L. Boychuk's Birthday). *Ukrainian Academy of Arts: Collection of Works on Research and Methods. Journal*, 13, 250—263. Kyiv: NAOМА [in Ukraine].
 - Sokoljuk, L.D. (2014). *Mykhailo Boichuk and his School*. Issued by Savchuk [in Ukraine].
 - Sokoljuk, L.D. (2003). Features of Expressionism in Works of Representatives of Mykhailo Boichuk's School. In *Russian Avant-Garde between 1910s and 1920s and Problem of Expressionism. Journal* (pp. 326—339). Moscow: Science [in Russian].
 - Lahutenko, O.A. (2006). *Ukrainian graphics of the 1st third of 20th Century*. Kyiv: Hrani-T [in Ukraine].
 - Aseeva, N.Y. (2000). Ukrainian Avant-Garde Artists' Speeches in France, 1910—1920's. *Russian Avant-Garde of 1910—1920's in European Context. Journal* (pp. 133—143). Moscow: Science [in Russian].
 - Sokoljuk, L.D. (1993). *Boichukism and a Problem of Style in Ukrainian Art of the 1st half of 20th Century*. Reprint. Kyiv [in Ukraine].
 - Ripko, O.O. (1991). *Boichuk and Boichukists, Boichukism. Exhibition Catalogue*. Lviv [in Ukraine].
 - Mykhailo Boychuk. Byzantism. *Ukrainian Avant-Gardists as Theorists and Publicists* (pp. 97—98). Kyiv: Triumph [in Ukraine].
 - Gorbachov, D.O. (1996). *Ukrainian Avant-Garde of 1910—1930's*. Kiev: Mustetstvo [in Ukraine].
 - Birnie Danzker, J.A. (1993). Die Avantgarde und die Ukraine. *Avantgard & Ukraine* (pp. 13—41). Munchen: Klinghard & Biermann,
 - Mudrak, M. (2018). *«New Generation» and Artistic Modernism in Ukraine*. Kyiv: RODOVID [in Ukraine].
 - Fedoruk, O. (2006). Ukrainian Avant-Garde. *Sign Crossing: in 3 Books. Book 1: History and Theory of Art. Figures. Folk Art* (pp. 9—68). Kyiv: Vyd. dim A+C [in Ukraine].
 - Maydanets-Bargylevych, O. (2005). Mykhailo Boychuk — founder of the National School of Monumental Arts. *Ukrainian Academy of Arts: Collection of Workson Research and Methods. Journal* (Vol, 12, pp. 313—324). Kyiv: NAOМА [in Ukraine].
 - Bura Matsapura, V. (2005). Memories of my teachers M. Boychuk and S. Nalepinsku-Boychuk. *Ukrainian Academy of Arts: Collection of Workson Research and Methods. Journal*. Kyiv: NAOМА, 13, 52—57 [in Ukraine].
 - Susak, V. (2005). Paris Period of Mykhailo Boichuk. *Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Fine Arts* (Vol, 9, pp. 96—110) [in Ukraine].

REFERENCES

Kravchenko, Y. O. (2010). *Mykhailo Boychuk's School. Thirty Seven Names*. Kyiv: MaYSTernya knigi; Oranta [in Ukraine].